

ЗАВДАННЯ ПЕРЕКЛАДАЧА

Усякі спроби досягнути мистецький твір чи мистецьку форму, озираючись на того, хто їх сприймає, неплідні. Мало того, що будь-яка прив'язка до певної публіки чи її представників збиває з пуття, саме визначення якогось “ідеального сприймача” у всіх теоретичних дискусіях про мистецтво є від лукавого, бо ці дискусії ведуть заради самих лишень до-мислів про буття та сутність людини. Та хоч мистецтво саме виходить із того, що людина є істотою тілесною і духовною, воно ні в одному своєму творі не передбачає її уваги до себе. Бо жоден вірш не призначений читачеві, жодна картина споглядачеві, жодна симфонія – слухачам.

Чи призначено переклад читачам, які не розуміють оригіналу? Щоб відповісти на це питання, напевно, досить було б з'ясувати відміну в чинах, що їх має той і другий у галузі мистецтва. До всього, це ще й, здається, єдина причина сказати два рази “те саме. Що ж таке “каже” твір письменства? Що він повідомляє? Зовсім мало для того, хто його розуміє. Суттєвим у творі письменства є не повідомлення, не висловлювання. Одначе переклад, який прагне бути передавачем повідомлення, нездатний передати нічого, крім повідомлення, отже — несуттєвого. А це ще й прикмета поганих перекладів. Що ж тоді таке, окрім повідомлення, криється в художньому творі, — і навіть поганий перекладач погодиться, що це суттєво, чи не те, що узагальнено зветься неосяжним, таємничим і “поетичним”? Те, що його пере-

кладач може відтворити, тільки якщо сам мислити-ме поетично? Звідси, фактично, впливає і друга ознака поганого перекладу, її можна визначити як неточне передавання несуттєвого змісту. І нічого тут не вдієш, допоки переклад завзято прислужуватиме читачеві. Якби його дійсно призначувано читачеві, то він сам мав би бути оригіналом. А якщо й оригінал створено не заради читача, як же в такому разі розуміти переклад?

Переклад – це форма. Щоб осягнути його таким, варто звернути назад до оригіналу, бо саме він містить закон цієї форми, який полягає у його податливості до перекладу. Питання, чи піддається перекладові який-небудь твір, має два сенси. Воно може означати: а чи знайдеться коли-небудь серед читацького загалу його достеменний перекладач? або, власне кажучи: чи дозволяє твір за своєю суттю перекласти себе, і таким чином, — відповідно до значення цієї форми, — чи він цього перекладу вимагає. В принципі, істинність у першому питанні визначається тільки проблематично, у другому — аподиктично. Тільки поверхове мислення, відкидаючи самостійний сенс останнього питання, визнає їх обидвох рівнозначними. На противагу йому треба зазначити, що деякі реляційні поняття зберігають свій добрий, можливо, найкращий сенс тільки за умови, що зовні вони не стосуються самої тільки людини. Тож можна вести мову про якесь незабутнє життя чи якусь незабутню мить, навіть якщо б усі на світі їх забули. Себто якби життю чи миті за їхньою сутністю не вільно було забуватися, то такий предикат не був би нічим хибним, а лише вказівкою не стосуватися людей, і либонь, одразу ж переноситися на сферу, якої вони стосуються — на спомин Божий. Відповідно, роздумувати, чи піддаються перекладові мовні утворення, треба було б навіть тоді, якби людям не до снаги було їх перекласти. І чи не є вони справді лише до якоїсь міри перекладаними, якщо визначення перекладу таке суворе? — У стані такої відірваності постає запитання, чи вимагають перекладу ті чи інші мовні утворення. Адже істинно сказано: якщо переклад — це фор-

ма, то перекладаність, здатність стати перекладеними, має бути сутнісною рисою певних творів.

Перекладаність як сутнісна властивість певних творів — це твердження не означає, що їхній переклад суттєвий для них самих, воно засвідчує, що окреме значення, суще в оригіналах, виявляється у їхній здатності стати перекладеними. Цілком зрозуміло, що ніякий переклад, хай і наліпший, ніколи не матиме ніякого значення для самого оригіналу. І все-таки переклад в силу своєї перекладаності перебуває з оригіналом у тісному взаємозв'язку, більше того, цей взаємо-зв'язок тим палкіший, що менше він має для оригіналу якоїсь ваги. Його можна назвати природним, а радше — життєвим взаємозв'язком. Подібно до того, як прояви життєдіяльності щонайтісніше пов'язані із живою істотою, не маючи для неї аніякого значення, отак і переклад являється на світ з утроби оригіналу. Хоч і не щоби жити, та вже напевно аби “пережити”. Хай там що, але переклад виникає пізніше, ніж оригінал, і для відомих творів, які в пору свого виникнення ніколи не знаходять обраних перекладачів, він все-таки означає стадію їхнього подальшого життя. Ідею про життя і подальше існування мистецьких творів треба осмислювати у цілком вільній від метафор об'єктивності. Навіть у часи найзашоренішого мислення здогадувалися, що не сама лише органічна тілесність наділена життям. Мова, однак не йде про те, щоби розпросторювати його владарювання під кволим скіпетром душі, як це намагався зробити Фехнер, не говорячи вже про те, що життю можна було б давати дефініції, виходячи й із малозначущих аніمالістичних моментів, як-от із чуттєвості, що нею воно може бути означене тільки випадково. Навпаки, в ідеї життя є слухність лиш тоді, якщо право на життя визнавати за всім, що творить історію, а не просто служить майданчиком для її подій. Адже саме історія, а не природа, не кажучи вже про такі непевні поняття, як чуттєвість і душа, врешті решт визначає обриси життя. Ось і задача для філософа: зрозуміти все життя природне з точки зору всеобій-

маючого життя історії. Принаймні, куди легше досягнути подальше існування творів, аніж створінь? Історія великих мистецьких творів знає, де їхні начала, як вони створювалися за часів митця і періоди їхнього в принципі вічного дальшого життя у майбутніх поколіннях. Останнє там, де воно трапляється, називають славою. Переклади, видатніші за перекази, виникають, коли в пору свого подальшого існування твір досягне години своєї слави. Отже вони ані прислужують славі, що її погані перекладачі любляють правити за свою роботу, ані завдячують їй своїм існуванням. У цих перекладах життя оригіналу досягає свого нев'янучого найповнішого розквіту.

Цей розквіт, як висока фаза такого своєрідного життя, зумовлений такою ж своєрідною високою доцільністю. Життя і доцільність — їхній самоочевидний, однак майже невлотимий для пізнання взаємозв'язок розкриється тільки якщо ту ціль, до якої зводяться усі окремо взяті доцільності життя, шукати не в його власній, а у вищій сфері. Усі доцільні життєві явища, як і їхня доцільність узагалі, врешті-решт, є доцільними не для життя, а для вираження його ж суті, для відображення його значущості. Таким чином, переклад доцільний хоча б для вираження предвічних взаємовідносин між мовами. Сам переклад не зможе ані викрити цих прихованих відносин, ані налагодити їх, але відобразити, роблячи це чи то потроху, чи інтенсивно, може. І це відображення значенневого у спробі, у його зародку, і є своєрідним способом відображення, що його навряд чи віднайдеш у сфері позамовного життя. Адже окрім нього, існують ще й аналогії та знаки, типи вираження значення, відмінні від інтенсивної, тобто випереджувальної, натякальної реалізації. — Отим мислимим предвічним взаємовідносинам між мовами притаманна своєрідна зближеність. Вона полягає в тому, що мови не чужі одна одній, а *a priori*, і попри всі історичні зв'язки, споріднені у тому, що вони хочуть висловити.

Щоправда, спроба такого пояснення, мабуть, виводить наші розмисли після марного кружляння ма-

нівцями до традиційної теорії перекладу. Якщо у перекладах якомось і повинна виявлятися спорідненість мов, то як же їй інакше виявлятися, як не через якомога точнішу передачу форми й змісту оригіналу? Звісно, ця теорія не дасть ради визначити поняття такої достеменности, не може вона, зрештою, і резюмувати, що ж є суттєвим у перекладах. Насправді ж спорідненість мов засвідчується у перекладі значно глибше і конкретніше, аніж у поверховій та неозначуваній подібності двох літературних творів. Щоб осягнути справжнє співвідношення між оригіналом та перекладом, слід удатися до міркувань на кшталт отих, якими критика пізнання доводить неможливість теорії відображення. Такі міркування показують, що у пізнанні не буває ані об'єктивності, ані навіть претензії на неї; якби ж об'єктивність полягала у відображенні дійсного, виявилось б, що переклад, який еством своїм прагне схожості з оригіналом, не може існувати. Адже у своєму подальшому житті, — а воно не мало би права так називатися, якби не було метаморфозою і оновленням того, що живе, — оригінал зазнає змін. Дозрівати можуть навіть усталені словосполучення. Те, що за часів автора вирізняє його поетичну мову, згодом може стати пересічним, притаманні ж його доробку тенденції можуть пізніше дати нові паростки. Те, що свого часу звучало свіжо, згодом блякне, що раніше було часто вживаним, згодом стає архаїчним. Дошукуватися суті таких метаморфоз, як і суті невпинних перемін змісту не у власному житті мови та її витворів, а в суб'єктивності нащадків, означає — вдаючись до найбрутальнішого психологізму, — плутати причину явища з його суттю. Суворіше кажучи, через розумове безсилля заперечувати один із наймогутніших та найплідніших історичних процесів. І навіть якщо останній штрих пера вважати смертельним штриком, що ним витвір збавляє автора мук творчості, це все одно не врятувало б отієї мертвої теорії перекладу. Бо однаково із тим, як звучання і значення великих творів письменства цілковито змінюються із плином сторіч, зазнає змін і рідна мова

перекладача. Адже художнє слово вікуватиме у мові автора, в той час як навіть найвидатніші переклади марніють у процесі зростання своєї мови і гинуть у процесі її оновлення. Переклад настільки далекий від того, щоби бути беззвучною тотожністю двох мертвих мов, що серед інших літературних форм саме йому по суті судилося пильнувати оте дозрівання слова чужого і муки народження свого.

Якщо в перекладі і справді виявляється спорідненість мов, то ніяк не через непевну подібність копії та оригіналу. Всім же відомо, що подібність не обов'язково є супутньою ознакою споріднености. До того ж, поняття споріднености у цьому взаємозв'язку суголосне своєму вужчому значенню, та й рівність походження у обох випадках не дає змоги дати йому достеменну дефініцію, хоча, ясна річ, поняття походження не оминуть, роблячи спробу визначити оте вужче значення. — У чому можна шукати споріднености двох мов, не зачіпаючи їхньої історичної споріднености? У всякому разі, не у подібности творів письменства, як і не у подібности їхніх слів. Навпаки, уся понадісторична спорідненість мов полягає в тому, що загалом кожній із них притаманне дещо єдине, себто одне і те саме, що його можна видобути не окремо із кожної мови, а із сукупности їхніх взаємодоповнювальних інтенцій: чиста мова. Оскільки всі окремі елементи, слова, речення, взаємозв'язки з чужих мов є взаємовиключними, то ці мови самоповнюються у своїх інтенціях. Аби точно сформулювати цей один із основних законів філософії мови, в інтенції мисленого треба розрізняти способи мислення. Хоч мислене у словах “Brot” і “pain” одне і те саме, проте спосіб, у який це мислиться, у них різний. Саме в способі мислення причина того, що ці два слова для німця і француза означають щось різне, їх неможливо взаємозамінити, і вони, врешті, прагнуть узаємовиключення. В абсолютному ж плані, значення мисленого у обох словах тотожне й ідентичне. Таким чином, способи мислення в цих двох словах і протистоять один одному, і водночас самоповнюються в обох мовах, із яких ці слова походять. Са-

модоповнюються ж способи мислення у них до мисленого. В окремих, недоповнених мовах ніколи не натрапиш на відносно самостійне мислене, наприклад, як у поодиноких словах чи реченнях, радше його можна осмислити у процесі постійної переміни, аж поки воно не зволить із гармонії всіх отих способів мислення явитися чистою мовою. Доти ж мислене критиметься в мовах. Якщо ж мови, ростучи, досягнуть месіанського кінця своєї історії, то саме переклад запалає від подальшого вічного життя творів та від нескінченного відживлення мов, щоби вкотре піддати випробі їхнє священне зростання: наскільки приховане у них далеке від одкровення, наскільки актуальним для пізнання воно може стати з такої віддалі.

Щоправда, ми таким чином визнаємо, що всякий переклад є лише якимось підготовчим способом подолати чужість мов. Інші способи позбавитися цієї чужості, не тимчасовий і попередній, а миттєвий і остаточний, людям заказані чи, принаймні, недоступні безпосередньо. Однак, почасти завдяки піднесенню релігій у мовах зріє сховане сім'я такого вищого способу. Таким чином, попри те, що переклад не може претендувати на довговічність своїх витворів, відрізняючись оцим від мистецтва, він безумовно прагне до останньої, остаточної та вирішальної стадії усякого мовного сполучення. У перекладі оригінал підноситься до вищого, чистішого шару мовної атмосфери, де він, звісно, не може жити тривалий час, та й досягає він сюди далеко не усіма часточками своєї подоби. Тим не менше, він на диво настирливо вказує на неї як на роковану, заповітну царину примирення та здійсненості мов. Її він досягає не увесь-всенький, лише та його частка, що є в перекладі чимось більшим, аніж передачею змісту. Точніше це суттєве ядро можемо визначити як дещо, саме собою неперекладане. Якщо б, передаючи зміст, відділити з ядра все, що можна, а потім перекласти, навіть і тоді те, на що спрямовував свою працю справжній перекладач, лишиться незачепленим. На відміну від поетичного слова оригіналу, його пере-

дати не можна, бо відношення змісту до мови в оригіналі зовсім інше, аніж у перекладі. Якщо в першому вони творять певну єдність, наче плід і лушпайка, то мова перекладу окутує зміст широкими фалдами, немов королівська мантия. Адже вона виражає мову, вищу, аніж вона сама, і тому стає супроти власного змісту незбіжною, силуваною і чужою. Ця розрізненість перешкоджає перекладові і водночас робить його зайвим, оскільки всякий переклад твору у один і той же період історії мови, з погляду на певну сторону його змісту являє собою переклад на всі інші мови. Отже, переклад висаджує оригінал у царині мови, яку можна з іронією назвати такою остаточною, що звідти його вже не можна пересадити ніяким перекладом, а можна тільки в її межах щоразу вище підносити різні його частини. Не даремно слово “іронія” нагадує тут хід думок романтиків. Вони цілком інакше осягали життя творів, найвищим свідченням якого є переклад. Звісно, останній вони навряд чи вважали таким, свою увагу вони здебільшого спрямовували на критику, ще один, хоч і найнезначніший момент у подальшому житті творів. І все-таки, хоч теоретичні праці романтиків заледве торкаються перекладу, їхні власний великий перекладацький доробок пронизаний чуттям сутності та гідності цієї форми. Все вказує на те, що це почуття не обов’язково мусить бути в поета найсильнішим, більше того, можливо, поетові воно найменш притаманне. В історії не раз широко розповсюджувалися передсуди, нібито видатні перекладачі неодмінно були поетами, а кепські поети – мізерними перекладачами. Ціла плеяда великих постатей, таких як Лютер, Фос, Шлегель, мають незрівнянно більше значення як перекладачі, а не як автори творів письменства, а дехто із великих, як, наприклад, Гелдерлін та Георге, своїм творчим доробком вибиваються за межі самого поняття поета, тим паче просто перекладача. Оскільки переклад є самостійною формою, то й завдання перекладача можна формулювати як щось самостійне, чітко відмежовуючи його від завдання поета.

Завдання перекладача — віднайти ту інтенцію щодо мови перекладу, яка пробудить у ній відлуння оригіналу. В цьому полягає риса цілковитої відмінності перекладу від твору поетичного, оскільки ця інтенція ніколи не звернена до мови як такої, до її всезагальности, а лише безпосередньо до окремих мовно-змістовних поєднань. На противагу поезії, переклад знаходиться не в густих хащах мови, а зовні, і, не заходячи в них, гукає оригіналові, туди, де луна рідної перекладові мови породжує відзвук чужої. Інтенція перекладу не просто спрямована на щось інше, аніж інтенція поетичної творчості, тобто від окремого твору чужою мовою на мову взагалі, вона є по суті іншою: інтенція поета є наївною, первинною, наочною, перекладача ж — похідною, остаточною, ідейницькою. Адже його праця сповнена прагнення до інтеграції багатьох мов у одну істинну. А це мова, в якій окремі речення, твори письменства і судження хоч ніколи й не засягнуть порозуміння, — бо і надалі призначені перекладові, — але де панує злагода мов, взаємодоповнених та згоджених у способі мислення. Інакше кажучи, якщо існує мова істини, яка спокійно і мовчазно охороняє вищі таємниці, пізнати які силкується світовий розум, то ця мова є мовою істинною. І саме ця мова, у передчуваннях і описах якої криється єдина досконалість, на яку може сподіватися філософ, глибоко захована у перекладі. Немає музи філософії, так само як немає і музи перекладу. Але ні філософія, ні переклад не є профанацією, як їх уявляють собі сентиментальні митці. Бо існує філософський геній, сповнений туги за тією мовою, яка знаходить свій вияв у перекладі. “Les langues imparfaites en cela que plusieurs, manque la suprême: penser й tant йcrire sans accessoires, ni chuchotement mais tacite encore l’immortelle parole, la diversitй, sur terre, des idiomes empêche personne de profiter les mots qui, sinon se trouveraient, par une frappe unique, elle-même matériellement la vйritй”. Якщо те, що висловив отут Мальярме, достоту відповідає помислам філософа, то місце перекладу разом із паростками такої мови — десь посере-

дині між поезією та повчанням. Його доробок поступається їм обом виразністю, та все ж його карби в історії не менш глибокі.

Якщо проблему завдання перекладача виводити у таке світло, то шляхи її розв'язання за-грожують стати безпросвітними манівцями. Таке воно, це завдання: як виплекати в перекладі стигле зерно чистої мови, — цю загадку, здається, ніколи не ані розв'язати, ані визначити, як її розв'язувати. Хіба матиме таке рішення під собою ґрунт, якщо відтворення змісту перестане бути його мірилом? І негативний зміст усього вищевикладеного зводиться якраз до цього. Достеменність і свобода (свобода у відтворенні змісту та підвладна їй відданість слову) — це поняття, що їх віддавна використовують у кожній дискусії про переклади. Вони вже не здатні служити теорії, яка в перекладі шукає чогось іншого, ніж відтворення змісту. Ясна річ, у первинному розумінні ці поняття перебувають одне з одним у постійному конфлікті. Дійсно, чим може прислужитися достеменність для відтворення змісту? Дотримуючись точності при перекладі окремих слів, майже ніколи не передає повноти змісту оригіналу. Адже зміст своєю поетичною значущістю для оригіналу не вичерпується лише мисленням, зміст набуває цієї значущості саме завдяки тому, що мислене пов'язане зі способом його помислу в конкретному слові. Зазвичай це ви-словлюють формулою, що слова наділені певним емоційним забарвленням. Суворі дослівність при перекладі синтаксичних конструкцій цілковито спотворює будь-які намагання відтворити зміст і загрожує спричинити повне нерозуміння. Наочними потворними зразками такої дослівності були у XIX столітті переклади творів Софокла Гельдерліном. І вже само собою зрозуміло, наскільки неухильна достеменність у відтворенні форми ускладнює відтворення змісту. Отже, вимога дослівності не викликана зацікавленістю зберегти зміст. Саме такій зацікавленості, і далеко менше поезії і мові прислужує необмежена свобода поганих перекладачів. У крайньому разі, цю вимогу, слухність якої очевидна, а

причина глибоко схована, треба розглядати, взявши до уваги обґрунтовані переконливі взаємозв'язки. Подібно до того, як друзки розбитої посудини, щоб зліпити їх воедино, треба викладати у детальній послідовності, хоч самі вони не повинні бути по-дібними один до одного, так само і переклад, замість уподібнюватись змістові оригіналу, повинен із любов'ю і пильнуючи дрібниці творити свою форму відповідно до способу мислення рідної мови, щоб як у друзках упізнаються уламки посудини, у перекладі можна було розпізнати уламки більшої мови. Саме тому він мусить позбутися прагнення щось повідомляти, відмовитися від охоплення надто широкого змісту, а оригінал у цьому плані важливий для нього тільки тому, що він уже позбавив перекладача і його працю від потуг формулювання повідомлення. І ще стосовно перекладу доречно сказати: \грецькою, с. 18\, напочатку було Слово. І навпаки, мова перекладу може, та й повинна вільно почуватися у царині змісту, щоб intentio оригіналу зазвучало не просто відтворенням, а гармонією, доповненням мови, якою йде повідомлення, її власний спосіб intentio. Тому, коли кажуть, що переклад читається своєю мовою, наче оригінал, це для нього не є найвищою похвалою, особливо в період його створення. Навпаки, значення достеменності, яку забезпечує дослівність, саме у тому, що зі сторінок твору промовляє велика туга за доповненням мови. Справжній переклад прозорий, він не затуляє оригінал, не заступає йому світла, а дає можливість чистій мови, ніби посилюючи її своїм посередництвом, яскравіше освітлювати оригінал. Цього можна досягти завдяки дослівності у передачі синтаксичних конструкцій, і саме завдяки їй першоелементом перекладача виявляється слово, а не речення. Адже речення є муrom перед мовою оригіналу, дослівність же — аркадою.

Оскільки достеменність і свободу у перекладі здавна розглядали як супротивні тенденції, то й оця, глибша інтерпретація першої також не зможе їх примирити, а навпаки, заперечуватиме всяку правочинність другої. Бо чого ж іще стосується свобода,

як не відтворення змісту, яке тепер мусить припинити називати себе законодавчим? Тільки коли зміст мовної кон-струкції можна буде визнати тотожним змістові її повідомлення, за ним зостанеться щось остаточне, вирішальне — зовсім близьке і все ж нескінченно далеке, сховане під ним або виразно окреслене, розбите ним або ж могутніше за будь-яке повідомлення. У всіх мовах та в їхніх утвореннях поряд із тим, що може передаватися, існує непередаване; залежно від взаємозв'язку, у якому воно перебуває, це непередаване може являти собою те, що символізує, та символізоване. Те, що символізує, існує тільки в завершених мовних утвореннях, символізоване ж — у становленні самих мов. А те, що в процесі становлення мов намагається себе виявити, навіть виробити, є самим ядром чистої мови. Коли ж це ядро — приховано чи фрагментарно — нині у житті виступає як символізоване, то в мовних утвореннях воно виступає тільки як таке, що символізує. Якщо ця остання сутність, — а вона і є чистою мовою, — пов'язана в мовах тільки з мовними елементами та їхніми видозмінами, то в мовних утвореннях вона обтяжена важким і чужим змістом. Зняти з неї цей тягар, перетворити символізуюче у символізоване, відділити чисту мову, сформовану у мовному потоці — ось могутня та єдина змога перекладу. У цій чистій мові, яка більше нічого не означає і не виражає, а у всіх мовах виступає мисленням у формі безвиразного і творчого слова, у цій мові всяке повідомлення, всякий смисл, усяка інтенція потрапляють врешті-решт на пласт, у якому їм призначено згаснути. І саме на ньому свобода перекладу стверджується у своєму новому, вищому праві. Її тривкість не у змісті повідомлення, адже, завданням достепенности і є вивільнитися від змісту. Свобода радше виявляє себе у власній мові заради мови чистої. Звільнити у рідній мові оту чисту мову від чарів чужого, визволити її з лабет твору, подаючи в новій поетичній формі — ось завдання перекладача. Зради цього він ламає спорохнявілу оболонку власної мови — так Лютер, Фос, Гельдерлін, Ґеорґе роз-

ширили межі німецької мови. — Що ж до значення змісту у співвідношенні між перекладом і оригіналом, то його можна сформулювати, вдавшись до такого порівняння. Дотична, проходячи край кола, перетинає його тільки в одній точці. Цей дотик, а не саму точку, їй встановлює закон, у відповідності до якого лінія прямує далі у безконечність. Так само і переклад, мимохідь і тільки в нескінченно малій точці змісту торкається оригіналу, щоби, як того вимагає закон достеменности, торувати свій шлях у свободі мовної течії. Справжнє значення цієї свободи, ані називаючи, ані обґрунтовуючи її, схарактеризував Рудольф Паннвіц у своїй виступах “Криза європейської культури”. Його роздуми, поряд із висловами Гете в примітках до “Дивану”, можна вважати чи не найкращим з усього опублікованого в Німеччині про теорію перекладу. Паннвіц говорить: “Наші переклади, навіть найкращі, ґрунтуються на помилці — вони прагнуть усе індійське, грецьке, англійське онімецити, замість того, щоб обертати німецьке в індійське, грецьке чи англійське; наші перекладачі набагато побожніше ставляться до власних мовних традицій, аніж до духу чужого твору... Найбільша помилка перекладача у тому, що він міцно тримається випадкового стану власної мови, замість того, щоб дати їй могутній поштовх силою чужої мови. До того ж, перекладаючи з дуже віддаленої мови, він обов’язково мусить повернутися до первинних мовних елементів, де слово, обріз і звук зливаються воедино. Перекладач мусить поглиблювати і доповнювати свою мову за допомогою чужої. Ми не можемо уявити, якою мірою це можливо, наскільки здатна кожна окрема мова змінитися. Одна мова відрізняється від іншої майже так само, як діалект від діалекту, але це справедливо тільки якщо ставитися до мови не легковажно, а достатньо серйозно”.

Те, наскільки переклад спроможний відповідати сутності такої форми, об’єктивно визначає здатність тексту оригіналу бути перекладеним. Що меншу цінність та гідність має мова оригіналу, що більше він зводиться до повідомлення, то менше

користі з нього для перекладу, допоки його зводитиме нанівець повна перевага змісту, що далеко не є важелем повноцінного за формою перекладу. Що вищий рівень самого твору, то податливіший він для перекладу, навіть за найлегшого дотику до його змісту. Зрозуміло, що це стосується лише оригіналів. Переклади, зі свого боку, не піддаються перекладові не тому, що вони надто складні, а через надто велику плинність, із якою до них прилипає зміст. Підтвердженням цього, як і всіх інших суттєвих аспектів, є переклади Гельдерліна, зокрема його переклади обох трагедій Софокла. Гармонія мови оригіналу та мови перекладу настільки глибока, що мова торкає зміст із такою легкістю, як вітер – арфу Еола. Переклади Гельдерліна - прообрази своєї форми: як показує порівняння перекладів третьої Піфичної оди Піндара, зроблених Гельдерліном та Боргардтом, навіть до найдосконаліших перекладів текстів Софокла вони відносяться, наче прообраз до зразка. Саме тому в них більшою мірою, ніж в інших, криється страшна первинна небезпека будь-якого перекладу: ворота такої розширеної і нарощеної мови замикаються, ув'язнюючи перекладача в мовчанні. Переклади Софокла були останньою працею Гельдерліна. Зміст у них зривається із провалля в провалля, погрожуючи загубитись у бездонних мовних глибинах. Але є межа, де це падіння спиняється. Вона присуджена тільки Святому письму, у якому зміст перестав бути водою між потоками мови та одкровення. Там, де текст напряму, без посередництва змісту, своєю дослівністю належить істинній мові, правді чи вченню, він без зусиль піддається перекладові – звичайно, не заради себе, а заради самої мови. На відміну від тексту, від перекладу вимагають такої безмежної довіри, що так само, як у тексті мова невимушено зливається з одкровенням, у перекладі дослівність мусить зливатися зі свободою у подобі підрядника. Адже якоюсь мірою всі великі писання, а щонайбільше священні писання, криють межі рядків свій віртуальний переклад. Підрядник Святого Письма є прообразом чи ідеалом будь-якого перекладу.

КОМЕНТАРІ ДО “МИСТЕЦЬКОГО ТВОРУ”

Фехнер, Густав Теодор (1801-1887) — німецький філософ, письменник. Хоч Фехнер і вивчав у Ляйпцізькому університеті медицину, все ж на життя заробляв літературознавчими працями та перекладами. Пізніше вивчав філософію. Оригінально поєднував у своїх дослідженнях натурфілософію та точні природничі науки. Його наукові підходи стали підґрунтям для психофізики та експериментальної естетики. Під псевдонімом Др. Мізес писав сатирично-гумористичні твори.

Brot, pain — *нім., фр.* “хліб”

Лютер, Мартін (1483-1546) — чільний представник бюргерської Реформації у Німеччині, засновник німецького протестантизму, лютеранства. В історію німецької суспільної думки увійшов як реформатор освіти, мови, музики. Виняткова роль Лютера як перекладача живою німецькою мовою Святого Письма (1522-42).

Фос, Йоган Генріх (1751-1826) — німецький поет і перекладач. Організатор Гетинґенської групи, що входила до руху “Буря й навала”. Велике культурне значення мали його переклади “Одіссеї”(1781) та “Іліади” (1793) Гомера.

Шлегель, Август Вільгельм (1767-1845) — німецький історик літератури, письменник. Брат Фридриха Шлегеля. Один із основоположників порівняльного мовознавства. Належав до Йенського гуртка німецьких романтиків, вперше систематизовано виклав історико-мистецьку концепцію романтизму. Видатний теоретик художнього перекладу, сам перекладав твори Данте, Кальдерона, Петрарки. Його переклади драм Шекспіра вважаються неперевершеними.

Гельдерлін, Йоган Кристіан Фридрих (1770-1843) — німецький поет, перекладач. Пізній представник “Бурі й навали”. Новатор вірша, справив великий вплив на поезію ХХ ст.

Ґеорґе, Стефан (1868-1933) — німецький поет, один із видатних представників німецького символізму. В 90-ті роки ХІХ ст. створив гурток літераторів. Стиль Ґеорґе відзначається вишуканою складністю синтаксису, рясністю архаїчних образів, своєрідною орфографією.

Малярме, Стефан (1842-1898) — французький поет, центральна постать французького символізму. Загалом, поезії Малярме — інтелектуальні мовленеві конструкції, де визначальну роль відіграє синтаксис.

Les langues imparfaites en cela que plusieurs, manque la suprême: penser étant écrire sans accessoires, ni chuchotement mais tacite encore l’immortelle parole, la diversité, sur terre, des idiomes empêche personne de proférer les mots qui, sinon se trouveraient, par une frappe unique, elle-même matériellement la vérité — *фр.* “Мови є недосконалими, — оскільки їх багато, — через відсутність вищої речі: думка, будучи записуванням без допомоги приладдя або шепотінням ще мовчазного, але невмирущого слова, тут, на землі, розмаїття говірок не дозволить нікому горланити слова, що одним тільки ударом не карбували б наяву саму істину” (Фраґмент статті Малярме “Криза вірша”. Вільний переклад).

Паннвіц, Рудольф (1886-1969) — німецький поет і філософ, учень Фридриха Ніцше. В своїх листах уперше вжив термін “постмодерний” стосовно нового типу людини, атлетично статної, національно свідомої, освіченої, величної.